

Галина ПОЛУСКИНА

Хайаат ыалдыта - нэһилэкс

рыгар көрдөһөн Улуу Муннаагар сайабыланын тугарыт. Дээ, хайаар?

Сыннаан киинигар быстах өрөмүөн барда, итигар ситимигэр эби батара турорулунна. Бу ситини ыйтан сылааһа ытылына.

ОДЫКХ учаастагы маастарынан Н.Я. Местников үлэтир. Быйыл сана котельнай үлэҥэ кириэхтээх этэ. Онон 205 мөл. солк. көрүлүнэ диэн буолбута, үлэтэ садаламмыта. Ол гынан баран, үлэтигэр аһаҕас буолан үлэ аны сааска диэри тохтоото. Онон аварийнай туруктаах котельнайга уруксу оһорор эби убаҕас уматылган барар котелу чобуун оттуларга уларытыллан турорулунна. Бу котельнай оскуола объектарын, култура, контура, АТС дьэтилерин хабар. ОДЫКХ ГУП Чуратчытаагы филиалын директорун Е.И.Савины кытары мэлдьи биригэ үлэлибит, онон сиптэх үлэ кэлэр сылга ситириликкэр эрэллээхпит.

Тэрилтэлэр

Нэһилиэк иитэр-үөрэтэр тэрилтэлэринэн уһуйаан (сэб.Т.И.Ефремова) уонна орто оскуола (дир.З.Е.Егорова) буолаллар. Тыл сирин ыччата сааһы сиргэ-майга итиллэн, олоххо бэлэмнээх буола үлэтиллэн тахсытыгар дьиктин соругу сүгэр бу икки тэрилтэ "Аныгы алаас оҥото" диэн экспериментальнай программанын биригэ үлэлиллэр. Программа автору-оскуола директору Захар Егоревич Егоров, нэһилэ салаллааччыта-учуонай И.И.Портнягин.

19 үлэтигэр, икки бөлөхтөн 40 иитиллэччилээх "Кэнээри" уһуйаан улууска биригэ үлэтиллэн биллэр. Сэбиэрдиссэй Т.И.Ефремова базаны хантатыга киһи мыймаат үлэтин ыытты. 1997 с. эби корпус, 1999 с. куукуна, 2000 с. "Үтүө дьыала" хамсааһын чэрчитинэн спортзал тутуллан үлэҥэ кирибиттэр. Уһуйаан 2002 сыл түмүгүнэн

строитель, Улуус Муннаагар депутаты В.П.Попов салайар. "Ырыа тула" түмсүүнү олоҕо ветерана Д.Г.Жиркова уонна Х.М.Кривошапкин итиллэр-сабалыттар.

Соторутаагыта ветераннар сабыттарын отчуоттуур-быһардыыр муннаага буолла. Онон А.Г.Спенцов ааспыт сылга ытыллыбыт үлэ түгүлүн отчуоттаа, сана састааг талылына, үлэ быһаана торумнаа. Председателю Н.А.Лопинаа быһардына. Бөһүөлэк көстүүтүн көбүгүлүк, ырааһырды, көбүрдүү уонна оҕуруот аһы үүнэри, оҕо оскуолага үөрөхүн, бэрээдэгин туруга, олоҕо курактанын түмүктэрин барытын хабар түөлбөтөрүнэн курактанын сыл устата барар түмүгэ сыл бүтүүтэ тахсар.

Чөл олох сирин тарҕатын спорду кытаран алтыстарына маассабай таһымга тахсар уонна улахан кадыуустуу буолар. Манна күһүн-саас маассабай сүүрүүлөр тигиһин быспакка ытыллан

БОЛТОНО КЭСКИЛЛЭХТИК ДЬАҤАНАР

Болтоно нэһилиэгэр 676 (бу иһигэр Кындалга 60) киһи олоһор, 85 уһуйаан саастаах, 150 оскуолага үөрэнэр оҕолор, 17 хоту көһөрүлүү кыттыылаахтара, 22 тыыл ветерана, 38 үлэ ветерана, 97 пенсионер, 35 инбалинт бааллар. 41 студентаахтар, онтон урдук үөрэх кыһаларыгар 33, орто анал үөрэххэ 7 оҕо, биригэ ОДЫЛУУНААҔЫ политехнической лицейгэ үөрэнэ сыдылаллар.

Ынах сүөһү уопсай ахсаана 1709 төбө, ааспыт сыллаахха 1630 эбит буоллаҕына, быйыл ахсаан үүнэр өттүгэр салаллыбыт. Мантан 1092 чааһынай ыаллар кэнээрэр, 617 бааһынай хаһаайыстыбаларын бас билиилэрэ. Ыанар ынах ахсаана 428.

Сылгы уопсай ахсаана 846, мантан 359-на чааһынайдар, 481-рэ бааһынайдар кэнээрэр. Барыта 409 бие баар. Маны таһынан 14 сибинньэ, 620 куурусса бааллар.

Үтү туттарыма Кындал учаастагы кытары холбоон нэһилиэк былаана 420 тонна. Билингити туругунан 95 % толорон иһэллэр. Билингит да үт тутуллар, онон сыл түмүктэниэр диэри былааны толорор эрэллээхтэр.

Эти былаан быһытынан 50 тоннаны туттарыахтаахтар. Буйунаага 30 тоннаны туттарбыттар, атыннан толуктан биэрэн эрэллэр. Орто оскуола, уһуйаан, врачебная амбулатория, Сыннаалаг киинэ, ОДЫКХ учаастага, 14 бааһынай хаһаайыстыбалара, почта, АТС, "Маарыкчаан" потребобщество иһинэн үлэтир маҕаһыын, бөккөрүнэ бааллар.

Маҕаһыын (сэб. В.Н.Монастырева) ис өттүгэр евро-материйаалынан капиталнай өрөмүөн ытылына. Манна ааспыт сылтан бөккөрүнэ үлэтигэр дьон-сэргэ абырарна. "Сакателеком" ААО Чуралчытаагы филиала телефон линиятыгар саҕарды үлэтин ыыттыта, онон 106 төһөлөөх цифровой АТС үлэҥэ киридэ.

Чөл олох хамсааһына тэриллэбитэ 100 сылтан бөһүөлэктэ көстүүтүн тулсарыма үлэтигэр. Түөрт рекламнай шит ыйаана, оскуолага, плащадкага 100-төн тахса мас олордунна. 150 араас суол отонгоо маһы аҕалан чааһынай ыаллар олоһуллар. Бөһүөлэк иһинээги суолу Тааттатаагы суол учаастагы кытары дуогабардаһан оҕортордубут, Кындалга барар суолу Чуралчытаагы өрөмүөннүүр-көрөр ГУП астарда. Билигин уулуссаны сырдаттыма үлэ баран, уруксу тутулла сыдыыбыт ситими сөргүтөн 10 төһөлөөх сырдаттымы киридибит.

Арыгы ботурууһа ситиытык турар. Нэһилиэнигэ үс төгүл улахан муннаах ытылына, улуус тэрилтэлэрин бэрээстэбиллэлэрэ кыттыыны ылыттар. Ол туттар маҕаһыныга эбиккэ диэри, субуотага уонна улуус, республика таһымнаах культурунай-спортнай дьаһаллар ытыллар кэмнэригэр арыгыны атылыны бөбөргө диэн нэһилиэнигэ туруорууунан уураах ылыммытын. Нэһилиэккэ участковай милиция шата көрүлүн, Людмила Иннокентьевна Максимова үлэтигэр эрэр. Онон бэрээдэги тулсарыма хамсааһын баар диэн этэһээ сөл. Оскуолага уруксу кыһаллар "Эдэр милиция доһоторо" түмсүү уо.д.а. араас хаймааскаларга түһүлүр үлэтиллэр, киһилэр бу үлэҥэ биригэ саамай көтөх кытааччыларынан буолаллар. Саастарын ситэ илэк оҕолору кытары үлэҥэ үөрэтэр-өйдөтөр үлэни кытары сүрүнүүр сөрүктээх анал комиссия тэриллэбитэ. Манна биригэ оҕо дьыалата көрүлүбүтэ. Уопсайынан этэһээ наада: дьон өйүн-санаатын уларытан бэрээдэги тулсарыма, сир-майгы аттунан иһиги үлүн сылларга түбэһиллэр утумнаах үлэ эрийиллэр. "Бу - мин Болтоном, мин Чуралчым, мин улуум" диэн киз туттунулаах патристическай санаа хас биримди киһиэхэ, оҕору үөскүүтүн туттар дьиз көргөн таруучтуттан садалан нэһилиэккит таруучтун үөрэтигэр ыластыбыт. Нэһилиэк историтын, билимээх дьоннорун сурукса-бичиккэ киллэрэн үйэтигэрэ Дьоккубайга олоһор биригэ дөйдулаахты В.Жебсан председателигэ комиссия тэриллэн үлэтин садалаата.

Кындал учаастага

Баһылыгынан быйыл сайынгыттан И.М.Спенцов үлэтир. Манна оскуола-сад, медпункт бааллар. Быйыл сайын сепараторнай пуун аһыллан М.Д.Спенцова маастардаага. Үтү тутан астаан сүөгэйинэн "Чуралчы" ТХПК-га туттарда. Улуус, республика таһымнаах дьаһаллар түтүлгэлиринэн буолбут "Олоҕо дойдута" культурунай-этнографическай комплекс баар. Быйыл сайын оскуола-сад күрүтэ өрөмүөннээнэ уонна, ити үлэ аһыллытын курдук, суолга үлэ ытылына. Дарек баара ороскутун салпат диэн сабыллыбыт, онон Болтоно маҕаһына хааччылан олоһор. Быйыл саас манна Социалистическай Үлэ Геройа В.М.Кладкин музей-диалог аһылаата түтүрүлүбүтэ. Ону ситэрэн үлэҥэ киллэрэргэ сөһүнөн икки улуус-Чуралчы уонна Томпо улуустарын дьаһалталаа дуогабар түһэрибиттэрэ. Маннайгы былаан быһытынан дьиз бүтэн аны саас үлэҥэ кириэхтээргэ эрэр, үбэ кыйан биһаргэмээк хамсааһын тахсыбата. Хаандыгалар мас бикэрэргэ сөһүлэһиттэрэ, бастагы кэпсэтии быһытынан 100 кубометр дьиз этэ. Ол аразы бу күһүн Мэңэ-Алдан оскуолага уонна, материйаал наада буолан, 30 кубу биһарык буолулар.

"Республика бастыг уһуйаанын" урдук аатын ылыт. Коллектив биригэ уратытынан үбү-харчыны булууга утумнаахтык үлэтирэр буолар. Ол курдук, быларыын үлэтигэр бэйэлэрэ иистэнэн-астаан хары киллэрэн компютер, быйыл хас биригэ үлэтигэр 20-лигэ к. отону туттаран холодильник ылыттар. Бэйэни салайыныма киһи кэмнэргэ үбү-харчыны бэйэ күүһүнэн булуун тэрилтэ бэрээстэн хантаты атытарга холбоуруга эрэ туруоруллуон сөл.

Оскуолага 150 оҕо үөрэнэр. Педагогическай 37 үчүктэл баар, ол иһигэр 3 РФ үөрэтиритин, 3 СР үөрэтиритин туйгунара уонна 3 туйгун, 10 бастагы категориялаах үчүктэллэр үлэтиллэр. Быйыл күһүн биология, физкультура уонна физика үчүктэллэри кэлбиттэр. Оҕо дьоруун сайыннарыма араас курулуостар үлэтиллэр. Электроннай курс тэриллэн оскуоланы таһынан специалист биһиллэрин туһаны үлэҥэ кирибит. Холобур, дьаһалта специалиһа М.Д.Лебедева право курулуугун ылар. Оскуолага ытыллар үлэни сырдатар сыаллаах Сыннаалаг киһилэр анал стэнда үлэтир, ыйга биригэ "Алаас оҥото" хайаат тахсан нэһилиэнигэ тарҕатыллар.

Врачебная амбулатория дьизэ төһө да эргэ буоллар, коллектив бэрээстэн аныгылы ирдэбилгэ эппиэттир гына тулсарыдык оҕостон олоһор. "Үтүө дьыала" хамсааһын чэрчитинэн ыйгары дьиз тулуттар. Күлүскү өттүгэр амгир стацион, акушеркай кабинет иһинэн физиокабинет бааллар. Манна сэбиэрдиссэйинэн эмт үлэтин ветерана, чөл олох аһааһат пропандиһа, лектор А.Н.Ефремова үлэтир. Амбулатория быраастаах буолуктаагыны быһытынан киһи бөлөхтөттөн быраас аһанан кэлэрин нэһилиэнигэ кэтэһэр.

Сыннаалаг киһилэр Л.И.Ефремова директордун, Т.П.Ефремова библиотекардыр. Манна нэһилиэк бары культурунай - общественнай дьаһаллара дьаһалтаны кытары сөһүнөн уонна түөлбөлөр бэригэ хабыллан ытылаллар.

Түөлбэнэн үлэ, общественной түмсүүлэр

Нэһилиэнигэ бары арагатын киһиэхэ хабарга түөлбөнөн үлэ саамай табыгастаах ньыман буолар, -диригэ дьаһалта дьиз көргөн кытары үлэҥэ специалиһа С.В.Кривошапкин.- Барыта түөрт түөлбө баар. "Кыһын" түөлбөн Т.Ф.Седалищев, "Харсааһына" С.П.Егорова, "Оҕулааны" В.Ф.Герасимов, "Харбаланы" М.Д.Спенцова салайаллар. Араас общественнай-культурунай үлэ, спортнай курактанын, ырааһырды хампааньыга, субуотунуустар, о.д.а. барыта түөлбөлөрүнэн ытылаллар. Түөлбөлөр салайааччылар нэһилиэнигэ дьарыктаах буолуутун киһин көмөтүн хамсааһынналар. Маны сэргэ иһтэригэрэнэн көрөн араас түмсүүлэр үлэтиллэр. Ол курдук, "Кэскил" диэн эдэр иал түмсүүтэ баар. Атын сиргэ үөрэнэр ыччаттарбытын умнуоппыт, киһилэр түмсүүлэрин быйыл баһыс сылын дьаһалта специалиһа М.Д.Лебедева салайар. Е.Н.Андреева иһтэнэр идэ кистэһэнэригэр үлүһү курулуугу ылар. "Сүрүмүнү" кулуубу хайыс да сылын Т.Г.Павлуца, "Обуруотчуттар түмсүүлэрин" С.В.Кривошапкин салайаллар. "Чуорайы" вокальнай ансамбль 1994 сыллаахтан тэриллэбитэ, салайааччыта Л.И.Ефремова. "Аҕа субата" баар, ону землестроитель, Улуус Муннаагар депутаты В.П.Попов салайар. "Ырыа тула" түмсүүнү олоҕо ветерана Д.Г.Жиркова уонна Х.М.Кривошапкин итиллэр-сабалыттар.

Уһуйаан араз көрүгү сөргүтөн, Аҕа дойдуга Улуу сэримин ветерана А.Д.Картузов кэригитигэр велосипедэни сүүрүү буолбута. "Үтүө дьыала" хамсааһын чэрчитинэн тутуллан үлэҥэ кирибит спортзалга нэһилиэнигэ киз аһагатын хабын спорт араас көрүгэрэригэр курактаныллар түөлбөлөрүнэн ытыллыбыттар. Курактанын түмүгүн сүмэрдэммит хамаанда таһыллан улуустары курактаныгэ кирибит эбит. Нэһилиэккэ ытыллар дьаһалтаны координационай Субэ сүрүнүүр. Улуус уонна республика таһымнаах курактанылларга кытты түмүгэ кулабана суох. Быйыл саас манна буолан ааспыт республикатаагы Аҕалар курактанылларга Болтоно олоҕоохторо Б.П.Горохов уола Борлиһын иһтэ миһастааны ылыттар. Улуустары "Аҕалар дьиз көргөн" конкурска Картузовтар дьиз көргөн бастабыттар, Өлүөнэ уута Чуралчы күлүктэр кэлитигэр аһамыт Уу бырааһынньыгар А.Н.Сивцев тыһыан үстүүгэ төһөнүгэр булбаста.

Быйыл күһүгүтү мунха болтонолору үчүгэй хараһынан көрбүт. Нэһилиэнигэ түгэтигиттэн олохтоох дьаһалтага 50 куул собо тиксибит. Онтон тыыл ветераннарыгар биригиттар, сөрөбүн бөһүөлэк суолун оҕорбут Тааттатаагы суол учаастагар уонна шедтээх тэрилтэлэригэр бөһүөлэктэр. Толук аһытылтан кирибит харчыны мунхааһыт биригэһээ уонна сана контураны оҕорооччуларга хамнас быһытынан туһамыттар. Соторутаагыта Тыл хаһаайыстыбатын күнүн бэлэтээбиттэр. Онон олохтоох тэрилтэлэр уонна бааһынай хаһаайыстыбаларын көмөкөрүнөн номинациянан бородууксуулары туттары түмүгүн көрөн олохтообуттар. Ол курдук, "Эмис эт" номинация хаһаайынынан И.Е.Макаров бэлэтэммит. Киһи буйунаагы киллэрэн туттарбыт сүөлүтэ тыһынааһынан 241 кг үктэбит уонна кунга-таага халыг эбит. "Өлгөм үт" номинациянан сайын устата 5 тонна 600 литр үтү туттарбыт Д.П.Соловьев бэлэтэммит. Эбик төрүбү ыбыт уонна ветеринарий отонун киһигэр уонна толору туһанар М.М.Спенцов "Дьаһагый оҥото" номинация хаһаайынынан буолбут.

Кэлэр өттүгэр "супер-оҕурун" хабар эйгэтин уонна бэйэни салайыныма киһиһинэн субэстээн нэһилиэнигэ ортогүг өйдөтөр, быһаар үлэни ыларга былаанныллар.

Бу курдук кэскиллээхтик дьаһанан үлэли-хамсы олоһор эбит. Болтоно нэһилиэгэ.

Хартыскаларга:
1. Баһылык Н.Н.Попов.
2. Күтүгүтү мунха байам бэрээстэ.

Р.СИБИРЯКОВА.

1999 сыл атырдьах ыйын 30 күнүгэр Чурапчы улуусун дьаһалтатын баһылыга А.А.Шадрин 405 №-дээх дьаһалынан, үөрэх управлениетын начальнига М.А.Никифоров 67 №-дээх биричиэйинэн улуустаабы оҕо спортивной оҕуолата аһыллан үлэтин саҕалаабыта. Манньык быһаарыны ыһыныга СР бастагы Президент М.Е.Николаев 1999-2000 сыллары Оҕо уонна оҕо спордун сылларынан биллэрбитэ биричирчир күлүмүн буолбута.

Итин талынан Д.П.Коркин аатынан республиканской спортивной интернат-оҕуолата бирикэс ирдэбиллэрин үс көрүнгүтэ — көгүл туурута, чэпчэки атлетикаҕа, дуобакка үрдүк сыал-сорук туруоран дьарыктыырга хайысхаламмыта сабыдыллаабыта. Ити түбэлтэтигэр улуус иһигэр оҕуол тенниһигэр, волейболга, хайыһар спордугар, мас тардыһытыгар, о.д.а баай историялаах, ситиһиллэрдээх маассабай көрүҥнэригэр эрчийэр оҕо тэрилтэтэ баар буолуохтаабын таба бйдөөн, оччотооҕу үөрэх управлениетын начальнига М.А.Никифоров спорду салайааччылары, тренердари кытта бубалэһэн баран улуус салалататыгар бу болтуруу туруоран олоххо киллэрбитэ.

Бу иһинэн 1998 с. Чурапчы орто оҕуолатын иһинэн үлэлээбит оҕо спортивной кулутуу уонна оҕуолаларга баар спортивной кулутуоктарын штаттарын тренер хамнаһыгар таһааран үлэбитин саҕалаабыппыт. Билигин күнгэ спортивной оҕуолата 13 тренер, 1 методист, 1 культурнай-спортивной киин директора, 6 тех-үлэһит штаттара көрүлүн үлэлибит. Оҕуол тенниһигэр, волейболга, буудьанан ыһыга, мас тардыһытыгар, хайыһарга, бокска улуус аҕыс оҕуолатын хаһан 600-тан тахса оҕону дьарыктыыбыт. Тэрилтэбитигэр СР үөрэҕиритин туйгунара С.Н.Башарина (оҕуол тенниһи), И.С.Захаров (буудьанан ыһы уонна байыаннай-прикладной многоборье), РФ үөрэҕиритин туйгуна В.Н.Кривошапкин (волейбол), С.Д.Васильев (оҕуол тенниһи) курдук олохтоох тренердэр бааллара оҕолор эҕитиһиллэригэр сүрүн күөс буолар.

Ааспыт биэс сыл устата спорт билиэк баар көрүҥнэригэр 1 Россия спордун маастара, 4 спорт маастарыгар кандидат, 4 Россия чемпиона, 2 призера, республика 44 чемпиона, 61 призера, республиканской таһымнаах турнирдар 50 кыайыһаахтара, 81 призера итиллэн табыстылар. Икки сыл субуруччу республика чемпионатыгар, оҕолор сайынгы спартакиадаларыгар тенниске хамаанданан бастаы мистэстэ буолбуппут. Мас тардыһытыгар 1999-2000 сылларга инники тахсыбыппыт. 2002 с. 30-тан тахса сыл буолан баран улуус уолаттарга сүүмэрдэммит хамаандата волейболга республика бастаабытыгар тренербит И.П.Флегонтов үтүөтэ-өҥөтө улахан.

Буудьанан ыһыга И.С.Захаров үөрэнээччтэ Нария Жергина саха дьахталларыттан бастаһынан Россия спордун маастарын нуорматын толорбута. 2004 с. "Победа" Бүтүн Россиятаабы байыаннай-спортивной ооннуулар филиалларыгар Смоленской куоракка Мугудай о-

куолатыгар үлэлиир филиалытыгар дьарыктанар оҕолорбут кыайыһааһынан тахсыбыттара. Бу филиалга эрчиллэр оҕолор буудьанан ыһыга уонна байыаннай-прикладной многоборьега республика сүүмэрдэммит хамаандатын сүрүн чилиһинэро буолан, Россия иһинэн ыһыттылар күрэхтэһиллэргэ ситиһилээхтик кыттан кэллилэр. Ол курдук, 2003 с. Самара куоракка ыһыттыбыт байыаннай-прикладной многоборьега Ганя Новгородов, Марианна Коркина, Сергей Коржин, Елена Васильева састааптаах хамаанда Россияга бастаы мистэстэни ылбыта. Бу отделениеттан Россияга 5 бастаы, 2 иккис, 2 үтүс призерадэр үүннүлэр. Бу көрүҥнэргэ республикага бастаы иһин ыһыттылар күрэхтэһиллэргэ билиги оҕолорбут мэлдьи инники күөҥгэ сылдыллар.

С.Н.Башарина эрчийбит оҕолоро Желя Павлов, Вася Саввин II-с, Саргы Иванова III-с "Азия оҕолоро" нуруоттар икки ардыларынаабы спортивной ооннууларга республика сүүмэрдэммит хамаандатыгар кириэн кыттыны ылбыттара. 1999 с. оҕолорго республикага хамаанданан бастаы мистэстэ тахсыбыттара. Коля Дьяконов, Надя Барашкова нааранан ооннуууга республика чемпионнарынан буолбуттара. 2003, 2004 сылларга кыргыттар хамаандара оҕолорго республикага иккис мистэстэни ылбыта. 2002, 2003 сылларга "Олимпийский эреллэр" V-с уонна VI-с спортивной ооннууларыгар иккис мистэстэ буолбуттара. Уолаттар хамаандалара 2003 сылларга ооннууларга үтүс, 2004 с. иккис бирикэстэстэ мистэстэри ылары ситиспиттэрэ. Уопсайа бу сылларга теннис отделениетыгар дьарыктанар оҕолортон 6 республика чемпиона, 8 үтүс мистэстэлэх призерадэр баар буоллулар.

Атын да отделениеларбыт кээкс ситиһиллэрдэхтэр. Бокска (тренер Г.М.Кривошапкин), хайыһарга (тренер К.М.Тимофеев), кыргыттар волейболларыгар (тренер В.Н.Кривошапкин) эрчиллэр оҕолор республика араас таһымнаах күрэхтэһиллэригэр ситиһилээхтик кытталлар. Хатылы орто оҕуолаттарга энтузиаст-тренер Г.М.Кривошапкин тренердээх фи-

лиалытыгар республикатаабы турнирдар кыайыһаахтара эрчиллэллэр. Дьулус Яковлев, Вася Деляев, Андрей Новгородов, Сеня Яковлев у.д.а Саха сирин араас таһымнаах күрэхтэһиллэригэр бириистээх мистэстэлэргэ тахсыбыттара. Алаҕар, Кытаанах орто оҕуолаларыгар хайыһар спордун филиаллара орто таһымга үлэлээн кэллилэр. Ол курдук, урукку өттүгэр бу көрүҥтэ Саха сиригэр инники күөҥгэ сылдыбыт буоллахтына, билигин ол ситиһимтэҥ марахпыт. Биридмилээн оҕолор республика иһинэн ыһыттылар күрэхтэһиллэргэ бириистээх мистэстэлэргэ тийин-нэхтэринэз ситиһи күүрдү.

Волейболга кыргыттар ортолоругар республикатаабы күрэхтэһиллэргэ үс бастаы мистэстэ иһин сыл ааһы кириэбит. Манна, биллэн турар, Амма, Дьукуускай хамаандаларын таһымнарыгар тахсар сорук турар. Мас тардыһытыгар 2000, 2001 сылларга оҕолорго Саха сирин күрэхтэһиллэригэр инники эбит буоллахтына, билигин үс иһигэр кириэр уустуктардаах, тренердэр манна үлэни күүскэ тэрийэллэр ирдэннэллэр.

Бастаы тэриллээхтэтигэр улуус киинигэр А.К.Софронов аатынан спортивной саалага кииннээн үлэлээбиллэит. Ити сааланы балансаҕа киллэрэн, сметнай документациятын оҕолортон 4 сыл устата бэйэбит кыахпытнан өрөмүөннээн кэллэбит. Ол курдук, кырыһатын уларытан, иттиим систематын сангардан, обшмекатан балай да суумалаах үлэлэри ыһтардыбыт.

2003 сылга "Үтүө дьыала" чэрчитинэн туулулубут санга спортивной комплексы оҕо спортивной оҕуолатын балансытыгар биэрбиттэрин салалта оҕо спордун өйүүрүн, билиги үлэбитин наадалааһынан ыһыгары быһытынан сыаналыыбыт. Үп-харчы ситэ тийбэтигэрэн иккис этээһэ, электро-уота ситэ тардыллыбатах, оҕолулубатах да буоллар, кэһэн кэлэн үлэлээбитинэн барбылпыт. Билигин бу объект иккис этээһэ аныгылы евро-материалынан обшмекаланна, электричествога тардыллан, туһааннаах документациялара сүрүннээн

оҕолуулан оҕуолата оҕолоругар ара буолбакка, Чурапчы сэлэһинэтин ыһагыгар, дьонугар, улууска ыһыттылар араас таһымнаах дьаһалларга бэйэтин сыалынан үлэлиир кыахтанан ээр. Республика Үөрэҕин министрствотын, чуолаан министри бастаы солбуйааччы А.С.Владимиров, инженернай хайыһыны начальнига Р.Г.Андреева киһилэринэн спортивной оҕуолата 125 тыһ. солк. суумалаах кылаас комплекга уонна кабинетнай мистэстэ аралылан туруорулунна. Билигин даҕаны элбэх ситэрэр үлэ, дьону тардарга аныгы ирдэбиллэргэ эппиэттиир инвентарь, оборудование наадаҕа син-биир турар. Бу хайыскага иннигин саҕыны үлэлэһэргэ былааннар, көрүүлэр бааллар.

Спортивной оҕуолата оҕону эбии үөрэхтэһиннээн хаһар тэрилтэ буоларынан, иктэр-үөрэтэр үлэҕэ көрдөһүлэргэ эппиэттиир быраал өттүнэн комүскаллаах буолуохтаах. Нормативнай аакталарга оҕолорун үлэни ыһтан, 2006 сылга дизри үөрэх процеһын ыһытыга көгүл биэрэр Үөрэх министрствотын лицензиятын ыһан, бири кэлим государственной реестрэгэ кириэн, налоговой учуокка турар, ити өттүнэн ирдэннэллэр юридической документациябыт барыта баар буолла.

Билиги үлэбитигэр аһардас бэйэбит, тренердэр эрэ ситиһиллэрин бэйэтигэр тутар оҕуо дин саныбын. Ол курдук, бастаан турар, улуустаабы үөрэх управлениета (нач. Е.С.Сидорова), СР Үөрэҕин министрствота, республикатаабы специализированной спортивной оҕуолата (дир. В.Н.Фролова, солб. К.М.Сидоров), СР Спортка Государственной Комитета (предс. М.Д.Гуляев), "Модун" спорт-комплекс (ген.дир. М.Р.Шигина), "Тол-спорт" маҕаһын (дир. С.С.Алексеев) у.д.а бастаһаннан болтурмолорун уонна көмөлөрүн билиги сыаналыыбыт.

Маны таһынан олохтоох тэрилтэлэр: "Саха-булт" (нач. Г.К.Барашков), маһы таһастыыр комбинат (дир. Г.Г.Монастырев), "Мелиоратор" ГУП (нач. В.К.Колесов), Чурапчытаабы государственной физкультура уонна спорт института (ректор И.И.Готовцев), ветеринарнай управление (нач. П.И.Старостин), Чурапчы сэлэһинэтин дьаһалтата (баһылык И.И.Оконешников), "Туймаада-нефть" АЗС (нач. О.М.Андреев), улуус оҕуолаларын директордара А.А.Сергеев (Диринг), М.В.Дьяковская (Чурапчы 2 №-дээх оҕуолата), В.И.Нестеров (Төһөй), биридмилээн предпринимателлэр И.Г.Макаров, А.С.Тамыков, Г.Е.Сивцев, С.С.Ырыкеев, Д.Д.Яковлев у.д.а. оҕо уонна оҕо спордун өйүүр, көмөлөһөр туһунан да кэм-нэммэт үтүө санааларын иһин тренердэр, төрөппүттэр аһтарыттан махталытын тиздэ-бит.

В.С.ДЬЯКОНОВ,
спортивной оҕуолата директора,
СР үөрэҕиритин туйгуна.

Хаартыска: оҕо спортивной оҕуолатын коллектива. Бастаы эрээксэ угаһтан үтүс — директор В.С.Дьяконов.

Улуустаабы методической сүлүүснэ тэриллбитэ 65 сылын көрсө

Улууска омок тылын предметэ хаһаангыттан үөрэтиллэрий?

Эһиил билиги улууспутугар элбэх кэрэ-бэлэз дьаһаллар ыһыттылаллара былааннаһар. Ол курдук, Улуу Кыайы 60, Чурапчы улууһа тэриллбитэ 75 сыллара бэлэтэһэллэр. Ыһыттылар дьаһаллар эдэр көлүөнэни иһигэ, төрөбүт дойдуларын историятыгар ыһыттылаах сыһыны иһэригэр тирэх буолуохтара. Маны таһынан улуустаабы методической сүлүүснэ тэриллбитэ 65 сылын үөрэҕирити системата эмиз кизэн далааһыннаахтык бэлэтээри оҕолор. Бэйэм омок тылын учууталынан улууска 18 сыл үлэлээбит буоламмын бири идэлээхтэрим үөрэҕирити систематыгар киллэрбит кылааттарын оҕуолата үөрэнээччитин дакылаатыгар олобуран хыратык сырдатарга быһаарыным.

"Инникигэ харды" социальный программа республика үөрэнээччилэрин интеллектуальной сайдымаларыгар оруола улаханан бүгүн ким да саарбахтаабат. Быйыл билиги улууспутугар VII-с улуустаабы "Инникигэ харды" научнай-практической конференция ыһыттылаары турар. Сэтэ сыл устата билиги улууспут оҕолоро араас таһымнаах конференцияларга кыттан, улуус, республика, Россия хамаандаларыгар кириэн бэйэлэрин чинчийэр үлэлэрин кизг дүүллэ таһаардылар. Ааспыт сылларга араас хайысхалаах, таһымнаах үлэлэринэн эдэр чинчийээччилэр улуус сайдытын историятын үөрэтэн-чинчийэн кэллилэр. Чурапчы улуустаабы гимназиятын 10-с кылааһын үөрэнээччтэ Туяра Белолобская "История преподавания иностранных языков в Чурапчинском улусе" диэн дакылаата VI-с улуустаабы эдэр чинчийээччилэр научнай-практической конференцияларыгар үрдүк сыаналыы ыһан турар. Чахчыта даҕаны, билиги төһө билэбитий улууска омок тылын предметэ хаһаангыттан үөрэтиллэр буолбутун, арбаа дойдулар культураларын сырдатыга кимнээх үлэлээбиттарын, тугу ситиспиттэрин?

Элбэх омок тылын учууталларын кытары көрсөн, кэпсэтэн, архыпка үлэлээн Туяра иһэриһинэй матырыйалы хомуйда. Ол курдук, билиги улууспут киинигэр омок тыла 50-с

сыллартан, өттөн дэриэбинэлэргэ 60-с сыллартан үөрэтиллэр эбит. Хомойуох иһин, бастаы сылларга-кимнээх үлэлээбиттэрэ ситэ чуолкайдана илик. Бу кэмгэ Россия араас муһунарыгар иуучча эдэр ыһагытара кэлэн үлэлээбиттэрин эрэ билэбит. Кинилэр ааттара-суоллара чуолкайданар, өссө даҕаны үөрэтиллэ сылдыар. Сахалартан бастаһынан улууспут оҕолоругар омок тылын, тас дойдулар культураларын үөрэтигэ элбэх кылаатын киллэрбит киһинэн билиги билинэбит. Илья Семенович Федоров. 1955 сыллаахха Иркутскайдаабы педагогической институту бүтэрэн, "японовец уонна английскай тыл учуутала" диэн идэни баһылаан 1962 сылга дизри Чурапчы орто оҕуолатыгар таһаарылаахтык үлэлээбитэ. Кини кэһиннээн Жидевиц Галина Владимировна диэн эдэр нуучка кыһа үлэлээбитэ биллэр. Бу дьонор үөрэппит оҕолоро омок тылын тарбатыга бастаһынан буолбуттара. Кинилэр ортолоругар бааллар: Е.И.Монастырева, Д.В.Монастырева, Н.Н.Батучина, М.В.Сивцева, В.Д.Семенова у.д.а. Туяра кинилэри таһынан бэйэтин дакылаатыгар омок тылын факультетын 116 выпускнигын ааттарын булан сырдатар. Чурапчы орто, Амма, Диринг оҕуолаларыттан, кэһинки сылларга улуустаабы гимназияттан элбэх оҕо үөрэммиттэр уонна үөрэнэ сылдыллар. Улууска омок тылын үөрэтин таһыма үрдүгүн манньык сыһытталарар түһүлүлэр: республиканской конкурстар, олимпиадалар түмүктэринэн 61 бастык үөрэнээччилэригэр 14 араас государствога стажировкаланан кэлбиттэрэ. Ыраах Саха сириттан омок тылын үүгүйдик баһылаан, билиги оҕолорбут Францияга, Англияга, Америкага, Германияга, Финляндияга, Китаига, Швейцарияга, Туниска, Египетке, Кореяга, о.д.а. дойдуларга баран элбэҕи билэн-көрөн, үөрэнэн кэлбиттэрэ кинилэр инники олохторугар, идэлэрин таһытыгар тирэх буолбута. Маны таһынан омок тылын учууталлара "Сыл учуутала" республикатаабы конкурс финалиһа Т.Н. Дьяковская, республикатаабы французскай тыл учууталларын конкурстарын кыайыһаахтара уонна

финалиһтара Д.У.Неустроева, И.П.Абрамова, Владивосток куоракка ыһыттыбыт российской-американской конкурс супер-финалиһа Н.А.Белолобская, И.С.Соловьева, Д.П.Куличкина, Т.Н.Дьяковская айымнылаахтык үлэли сылдыллар.

Туяра үлэтин кэһэтэн билигин бири дойдулаахтарбыт кыраныһа таһыгар олорон туһунан дьарыктаналларын үөрэтэ сылдыар. Бу сүрдээх иһэриһинэй. Билигин турууна 20-чэ бири дойдулаахтарбыт. Чурапчыттан төрүттээхтэр тас дойдуларга оҕо сылдыбыттар, олоролор да эбит. Кинилэр ортолоругар бааллар: Алаҕартан төрүттээх Финляндияга тийбит профессор Г.В.Баишев-Алтан Сарын, олох араас долгуннарыгар оҕустаран Швецияга олоҕорбут Одьулуунтан төрүттээх С.К.Старостин — Одьоо, Америка Аляска штатыгар олоҕор бары кизэн гуттар киһибит Г.П.Башарин сизэ О.К.Башарина, мырылалар сизэнэрэ балерина А.С.Ершова у.д.а. Биллэр журналист И.И.Протопопова суруйар: "Билигин кэмэйдэнэр айгыт, Россия эбэ хотун кизэн кизитин таһынан тахсан, аны аһан дойду ааттаахтарын кытта киммитин-туохтутун тургурууох өйгө-санаага кэллэбит. Этэргэ дьлы, оҕор даҕаны хаалсыбаха, биллэн-кэһтөн иһэллэрин үөрэ истизинг..."

Бу үөрэх дьылыгар эдэр чинчийээччи Туяра Белолобская Интернетинэн "Саха-диаспорага" тахсан көрдөөлүннэрин саһа таһымага таһааран ээр, далааһын кэһэтэр. Бу курдук билиги оҕолорбут улуус историятын үөрэтигэ бэйэлэрин кылааттарын эмиз киллэрэллэро хайыһаах эрэ кэригнээк. Эдэр чинчийээччигэ улуус омок тылын учууталларын аһтарыттан ситиһиллэри баһарабыт уонна ким эмиз сыһынаах информациялаах буоллаһына көмөлөһөрүтүгэр көрдөһөбүт.

М.МАНАСЫТОВА,
улуустаабы үөрэх управлениетын
инновационнай отделын начальнига,
педагогической наука кандидата.

– Михайлсн Михайл Тимофеевич ыархан мэрэһитэн аһууһунан сэрэниир Саргылана Иванова, олоһунан, олоһунан, чутас аймактарыгар чуралчыттан табырыла Уйбаан Илларинан уонна кини дьахтарын.

"Саяа олох" редакционной-издательской холбоһук ГҮ. Оффсетной бичээт.
Сахаанын № 146. Тираж 2383, 06.12.2004 с. бичээккэ барылынны.
Халыат нэдиэлэһэ устэ: оптуорунньука, чаппаһа уонна субботага тахсар